

Kádárné Fülöp Judit

Thomas Neville Postlethwaite (1933-2009)

Tőle kaptam a hírt február elején Angliából, hogy végzetes betegség támadta meg. Már csak nehézkesen tudott írni. Húsvét vasárnapján eltávozott közülünk Thomas Neville Postlethwaite, tudós oktatáspolitikus, a nemzetközi tanulási eredményvizsgálatok alig több mint ötvenéves történetének talán legnagyobb hatású egyénisége, feledhetetlen alakja. Pályája az oktatástudomány és az oktatáspolitikai egymásra találásának csillagóráján indult, és első polihisztor művelője lett egy szakmának – a nemzetközi oktatási eredménymérésnek – amit alighanem ő teremtett meg, s amely ma különféle változataiban és nemzeti alkalmazásaiban a fejlett országok oktatáspolitikájának egyik legfontosabb tudásbázisát állítja elő. Az oktatástudományok nemzetközi történetében azon kevés tudós között fogják számontartani, akiknek munkássága meghatározó módon befolyásolta az oktatásügy fejlődését az egész világon.

Ma minden magyar iskolában megszokott, hogy évente egyszer mérik a tanulók alapvető írásbeli és matematikai kompetenciáit országosan standardizált feladatokkal. Lassan elérjük, hogy az érettségi írásbeli vizsgák mögött méréselméleti és mérésmetodikai megfontolások vannak, amelyek révén összehasonlíthatók a különböző iskolákban szerzett pontszámok. Természetesnek tartjuk, hogy rendszeres időközönként nemzetközi mércék szerint is megméri a magyar diákok szövegértési, matematikai és természettudományi kompetenciáit. Azt azonban kevesen tudják, hogy ezt az értékelési kultúrát a világ élvonalbeli neveléstudósainak több évtizedes kitartó kutató- és szervezőmunkája alapozta meg. Közéjük tartozott, és bizonyos értelemben szervezőjük volt Thomas Neville Postlethwaite, az IEA Társaság¹ alapító tagja.

Postlethwaite és az IEA Társaság

Pályafutása szorosan összefonódott az iskolai eredmények vizsgálatára alakult nemzetközi társaság (IEA) tevékenységével, amelynek megalakulásától ügyvezetője, később évekig elnöke volt. 2008 októberében, az IEA Társaság 50-dik közgyűlésén tartott ünnepi beszédében így emlékezett meg erről: „Életemből 25 évet szenteltem az IEA Társaságnak – 1962 és 1972 között menedzser igazgatója, 1978-tól 1986-ig elnöke voltam. Segítettem a

¹ International Association for the Evaluation of Educational Achievement, mai napság a TIMMS, a PIRLS és az állampolgári kompetencia vizsgálatok szervezője

második természettudományi vizsgálatban (1986-89), elvállaltam az IEA Reading Literacy Study (1989-1992) vezetését. Körültekintve, úgy veszem észre, hogy rajtam kívül már csak hárman élnek azok közül, akik résztvevői voltak a legelső IEA matematika vizsgálatnak²: Torsten Husén (92)..., John Keeves (84)... és Martti Takala (86).” A közgyűlés óta alig több mint félév telt el, s ő már nincs közöttünk.

Postlethwaite Torsten Husén svéd professzor, az IEA Társaság első elnöke mellett lett az IEA ügyvezető igazgatója. Azonban több volt ennél: lelke, motorja, szíve, keze volt az első IEA vizsgálatoknak, amelyek közül az 1970-71-ben szervezett Hat-tantárgy vizsgálatban Magyarország is részt vett³. Abban az időben nem voltak nemzetközileg elfogadott tesztfejlesztési, mintavételi, minőségbiztosítási procedúrák – főleg nem a nemzetközi összehasonlíthatóság kritériumainak megfelelők. Ezeket néhány akkor már világhírű – elsősorban angolszász – kutató gondolta ki a kísérletezők bátorságával (olykor vakmerőségével). Azonban hogyan lehet a reprezentatív oktatási eredménymérésekben járatlan országok minisztériumaival nemzetközi szinten megvalósítani, amit korábban országos szinten is csak Angliában és az Egyesült Államokban tudtak megcsinálni. Ehhez olyan valaki kellett, aki angol anyanyelvű ugyan, de beszél idegen nyelveket, ért a tesztfejlesztéshez és a statisztikához, szót tud érteni nagyon különböző oktatási rendszerek kutatóival, minisztériumi tisztviselőivel, és – mindezek mellett – precíz, jó adminisztratív és szervező képességekkel rendelkezik. Pályázatot hirdettek, és Neville Postlethwaite nyerte el. Ő maga így emlékszik első élményeire az IEA projektben: „1962. december 2-án kezdtem dolgozni az IEA-nak, és december 14-én New Yorkba kellett utaznom az IEA Állandó Bizottságának ülésére. Az ülésen ott volt Bob [Robert L.]Thorndike, Ben[jamin] Bloom, Arnold Anderson, Gaston Mialaret, Douglas Pidgeon, Wells [Arthur W.] Foshay, Harry [A Harold] Passow és Torsten Husén. Lee Cronbach⁴ is benézett egy rövid időre. Áhitattal ültem köztük. Néhányukat félistenként tiszteltem. Hírneves tudósok voltak, akiket a szakirodalomból jól ismertem. Az elkövetkező néhány évben velük dolgoztam, és rengeteget tanultam tőlük.”

Először a hamburgi UNESCO Oktatási Intézet munkatársaként, majd Husén mellett Stockholmban – akkor már az IEA projekt alkalmazásában – Postlethwaite szervezte a

² Husén, T. (ed.) *International study of achievement in mathematics: A comparison of twelve countries, Vols 1-2.* Stockholm, Almqvist and Wiksell 1967.

³ Valójában a hat tantárgy közül háromban: a szövegértés, a természettudomány és az angol idegen nyelv vizsgálatban vettünk részt.

⁴ Bloom és Anderson a University of Chicago-n; Thorndike, Foshay and Passow a Columbia Egyetem Tanárképző Karán, Mialaret Caen-i Egyetemen Franciaországban, a National Foundation for Educational Research-ben dolgozott.

„nagyok” találkozóit, megírta az értekezletek összefoglalóit. És végeredményben ő volt az, aki képes volt a gyakorlatban kivitelezni nemzetközi elismertségű „szakmává” ötvözni az összehasonlító tanulói eredményvizsgálatokat, amit a különböző szakértelmekkel rendelkező tudóscsoport tagjai kigondoltak.

Közvetlen, barátságos egyéniségével, kitűnő pedagógiai érzékével és világos, racionális magyarázataival 21 ország igen különböző képességű, tudású, tapasztalatú oktatáspolitikusát és kutatóit képes volt megnyerni egy olyan nagyszabású nemzetközi tanügyi vállalkozás számára, amelyhez foghatót addig nem ismert a neveléstörténet. Az 1970-71-es IEA Hattantárgy vizsgálat minisztériumi politikusok tucatjait, iskolák ezreit és diákok százezreit mozgatta meg egy összehasonlítható adatokat eredményező nemzetközi tudásmérés érdekében. Postlethwaite nyitottsága, szervezőképessége, elkötelezettsége, és végtelen munkabírása nyomán a résztvevő országokban különleges összetételű szakértői munkacsoportok jöttek létre, és összekovácsolódott egy olyan elkötelezett nemzetközi kutatógárda, amelyik azután képessé vált nemzetközi és országos trendkövető iskolai vizsgálatok sorozatának végigvitelére. Csak két példa: az IEA Társaság szervezésében folyó PIRLS⁵ és TIMSS vizsgálatok általa vezetett, illetve részvételével publikált vizsgálatok utódai. Az OECD tanulási eredményvizsgálatait tanítványa Andreas Schleicher tervezte és honosította meg, aki vele dolgozott az IEA Reading Literacy Study elnevezésű 1989-92 között lefolytatott vizsgálatban.

Postlethwaite 1976-tól 1994-ig a hamburgi egyetem tanára volt. Amikor 1989-ben elvállalta az IEA Reading Literacy Study vezetését, egyetemista tanítványai köréből megszervezett egy hattagú munkacsoportot, amelynek a projekt adatfeldolgozását és adatelemzését kellett elvégeznie. Ebből a csapatból nőtt ki az IEA Data Processing Center elnevezésű szervezet, amely ma több tucatnyi kutatót és statisztikust foglalkoztat, s az egyik legnagyobb oktatási mérésekkel foglalkozó európai intézmény.

Az első IEA vizsgálatok egyik fő eredménye volt az a felismerés, hogy a vizsgálati eredmények hatékony kommunikálásához és az eredmények visszacsatolásához az oktatáspolitikába szükség van olyan szakértői munkacsoportokra, amelyekben szakpolitikusok, kutatók, pedagógusok képesek együttműködni és eredményes tanügyi intézkedéseket, kezdeményezéseket (pl. tanterveket, fejlesztési terveket) közösen kidolgozni, illetve akik képesek ezek eredményességét értékelni. Az IEA Társaság alapítói több olyan

⁵ PIRLS: Programme for International Reading Literacy Survey; TIMSS: Third International Mathematics and Science Study.

regionális nemzetközi kurzust szerveztek, amelynek pontosan ez volt a célja. Ezek a kurzusok általában hat hétig tartottak, és a résztvevő országokból 6-6 fős munkacsoportok vettek részt rajtuk. A programokat nemzetközi alapítványokból, illetve világbanki támogatásból finanszírozták. Jellegzetességük volt, hogy az oktatástervezés tanügyigazgatási, iskolaszervezési, pedagógiai, értékeléspolitikai (és technikai!) szempontjait egyaránt körüljárták. E tekintetben – az IEA vizsgálatokhoz hasonlóan – úttörő jelentőségűek voltak, és nagyon sokat segítettek azoknak az országoknak, amelyek először találkoztak az északeurópai szociáldemokrácia eszméiből táplálkozó és angolszász pragmatizmussal felvértezett oktatáspolitikai ideállal⁶.

Postlethwaite munkássága a fejlődő országokban

Neville Postlethwaite hitt az oktatás – a tömegoktatás – társadalmat jobbitó erejében. Önmaga tanulási útját az angol iskolarendszerben bizonyítéknak látta arra, hogy jó elemi és középfokú oktatással meg lehet menteni a tehetséges de kevésbé tehetős gyermekeket az elkallódástól – saját hasznukra és a társadalom javára. Őt világrész számtalan iskoláját bejárva, úgy látta, hogy az angol iskolarendszer önkontrollra és felelősségtudatra nevelte – noha nem volt módja drága magániskolák padjait koptatni.

Egyike volt az elsőnek, akik statisztikai bizonyítékokkal érveltek amellett, hogy az esélyegyenlőség a jó oktatáshoz való hozzáférésben e a tömegoktatásban nem luxus, hanem kifizetődő befektetés. Svédországban töltött évei megerősítették ebben. Doktori disszertációjában, ami Iskolaszervezés és tanulói eredményesség címen 1967-ben jelent meg⁷ az első IEA matematika vizsgálat adataival bizonyította, hogy azokban az országokban, ahol a középiskolai oktatásban többen vehetnek részt, a szélesebb merítési bázisból többen jutnak el a nemzetközi mércével mért legjobb 5-10% közé mint ott, ahol korán szelektál az iskolarendszer. Talán ő vezette be az oktatási rendszer „termése” (yield) fogalmát, amit azzal a mutatóval mérnek, hogy a diákok mekkora hányada ér el magasabb teljesítményszinteket. Ez a „termés” fogalom ismerhető fel a ma világszerte használt PISA mutatóban, ami az iskolarendszereket a különböző küszöbértékek felett teljesítők arányával jellemzi.

⁶ A Gränna-ban rendezett 1971-es tantervelméleti szemináriumon az Országos Pedagógiai Intézet egy hatfős csoportja (Ballér Endre, Báthory Zoltán, Kozma Tamás, Horváth József, Szebenyi Péter és Vargha Lajos) is részt vett.

⁷ T. Neville Postlethwaite, *School Organisation and Student Achievement*. Stockholm and New York, Almqvist and Wiksell and John Wiley & Sons, 1967.

Neville Postlethwaite 1972 és 1976 között az UNESCO párizsi Nemzetközi Oktatástervezési Intézetének (IIEP) főállású munkatársaként, majd haláláig vendégoktatójaként fejlődő országok oktatástervezési szakembereinek százait tudta meggyőzni arról, hogy a tömegoktatás fejlesztése az elképzelhető legjobb befektetés a legszegényebb országok számára is. Postlethwaite az oktatási eredményvizsgálatok tervezésére, megszervezésére, eredményeinek elemzésére, oktatáspolitikai hasznosítására tanította felnőtt „diákjait”. Ebben a témában a Világbank és más nemzetközi finanszírozók megbízásából végzett szakértői tevékenysége kiterjedt a fejlődő világ számos országára Ázsiában és Afrikában. Öt dél-kelet ázsiai országban egy-két hozzá hasonló (angolszász) szakemberrel közösen az volt a feladata, hogy modern euroatlanti mintára átszervezze a tömegoktatás rendszerét, tantervekkel, standard követelményekkel, értékelési rendszerekkel. Ez természetesen együttjárt azzal, hogy meg kellett tanítaniuk a helyi minisztériumi tisztviselőket, oktatáspolitikusokat, kutatókat, hogy miként kell kitűzni nemzeti követelménystandardokat, hogyan lehet mérni ezek elérését, s hogy mik a minimális tárgyi és személyi feltételek, amelyeket biztosítani kell a legszegényebbek iskoláiban is.

A felnőttképzésnek ezt a sajátos műfaját Postlethwaite szívesen művelte. Örült a tehetséges és tanulni vágyó helyi munkatársaknak, türelemmel és humorral viselte a politikai sikerektől elbizakodott közepes képességűek pökhendiségét. Tanítványai és felfedezettjei közül néhányan nemzetközi karriert futottak be, sokan pedig saját hazájukban motorjai lettek az oktatásfejlesztésnek. Az IIEP afrikai minisztériumi szakemberek számára szervezett tréning programjaiból nőtt ki a SAQMEC⁸ elnevezésű konzorcium nemzetközi eredményvizsgálata (1995-2001), amely két hullámban mérte a 6-dik évfolyamos tanulók alapkészségeit és az oktatás körülményeit 8 afrikai országban. Ennek a vizsgálatnak a tervezésében és eredményeinek összegzésében több tanítványával együtt maga is részt vett.

Az IIEP kismonográfia sorozatának 81-dik köteteként⁹ A tanulás eredményességének figyelemmel kísérése¹⁰ címen megjelent könyvében Postlethwaite összegezte mindazt a nemzetközi és országos iskolai eredménymérések során összegyűjtött pozitív és negatív gyakorlati tapasztalatot, tudást, amit a méréseket megrendelő oktatáspolitikusoknak érdemes megfontolniuk, megszívlelniük. A könyv kitűnő bevezető a reprezentatív oktatási felmérések témája iránt érdeklődő kutatók számára is.

⁸ SAQMEC: Southern and Eastern Consortium for Monitoring Educational Quality

⁹ Fundamentals of Educational Planning, UNESCO, IIEP

¹⁰ T.N. Postlethwaite, *Monitoring educational achievement*. Párizs, UNESCO, International Institute for Educational Planning, 2004.

Postlethwaite és Magyarország

Postlethwaite 1967-ben járt először Budapesten, azzal a céllal, hogy (más szocialista országokkal együtt) megnyerje Magyarországot az 1970-es IEA vizsgálatban való részvételre¹¹. Tolmácsként máig emlékezetes számomra, ahogyan az első ismerkedési és udvariassági formulák után elmagyarázta, hogy mit remél az IEA Társaság a nemzetközi összehasonlítástól, mi biztosítja az összehasonlíthatóságot, milyen feladatok várnak a csatlakozó kutatóintézetekre, és milyen hasznát vehetik az eredményeknek. Tárgyalásai során elmagyarázta, hogy a minisztériumok jogszabályokban kidolgozzák ugyan az iskolákkal szembeni minimum elvárásokat, intézkedéseik eredményességét azonban mérni kell, ha hatékony oktatáspolitikát akarnak folytatni. Tudós kollégáival együtt vallotta, hogy az országokat a nemzetközi összehasonlítás arra sarkallja, hogy ambíciózusabb fejlesztési célokat tűzzenek ki és valósítsanak meg, s hogy tanuljanak egymás erényeiből és hibáiból.

Lelkesedése átragadt mindenkire, akivel Magyarországon találkozott. Kiss Árpád, az Országos Pedagógiai Intézet Didaktikai Osztályának akkori vezetője (akkor már egy országos mérésel a háta mögött, amit egy fiatal kutató – Báthory Zoltán – irányított) felismerte ennek a vállalkozásnak a jelentőségét Magyarország számára. Minden befolyását latba vetette – sikerrel – , hogy Magyarország bekapcsolódhasson az IEA 1970-71-es vizsgálatába¹². Ez abban az időben, amikor a politikai szűrőkön igen kevés nyugati tudományos kapcsolatot ment át, nagyon nagy dolog volt; jellemzően egyetlen más „szocialista” ország sem jutott be az „IEA klubba” egészen a rendszerváltásig. Tudományos céllal utazni akkoriban csak nagyon körülményesen lehetett, külügyminisztériumi engedéllyel és a legtöbbször valutaellátmány nélkül. Neville Postlethwaite személyes erőfeszítései révén az IEA értekezletekre, közgyűlésekre a magyarországi felmérések vezetői mindig el tudtak utazni. Ha másként nem ment, saját otthonában szállásolta el őket. Páratlanul vendégszerető házigazda volt.

Az IEA Társaság munkájában való részvétel katartikus élmény volt mindazoknak, akik ebben Magyarországon részt vehettek. 1971-ben Budapesten rendezték az IEA Közgyűlést, s akkor először a magyar kutatók is találkozhattak azokkal a világhírű tudósokkal, akiknek összefogása megteremtette a nemzetközi iskolai eredménymérések szellemi háttérét. A

¹¹ Akkor nem tudtuk, de ma már nem titok, hogy az IEA vizsgálatokat finanszírozó Egyesült Államok áldozatkészségét a szputnyik sokk motiválta, ezért is volt fontos, hogy Kelet-Európai országok is részt vegyenek a felmérésben.

¹² Az IEA Társaság működteti ma is a TIMSS és a PIRLS vizsgálatot.

személyes találkozások – és nem utolsó sorban azok a könyvek, tanulmányok, amelyekhez ezek révén hozzájuthattunk – nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar oktatáskutatás kilépett a „keleti blokk” elszigeteltségéből. Az IEA együttműködés emellett tanulási folyamat is volt, amelynek során elsajátítottuk a tudományos igényű adatfelvételek technológiáját, módszertanát.

Postlethwaite és a Nemzetközi oktatási enciklopédia

Neville Postlethwaite életművének még egy nagy alkotásáról meg kell emlékeznünk. A Nemzetközi oktatási enciklopédia¹³ két kiadásának társfőszerkesztője volt Torsten Husén mellett. Husén a Postlethwaite hamburgi egyetemi tanári nyugalomba vonulása alkalmából készített tiszteletére készült tanulmánykötetben részletesen megemlékezik erről a közös munkáról¹⁴. Robert Maxwell, a Pergamon Press legendás kiadója 1979-ben felajánlotta Husénnek, hogy legyen főszerkesztője egy nemzetközi oktatási enciklopédiának, aminek kiadását már régóta tervezte. Azt ígérte, ad mellé egy fiatal segédszerkesztőt, akit a Római Klub munkatársaként ismert meg. Husén visszarettent a feladattól, éppen készült nyugalomba vonulni. Pontosan tudta, mekkora felelősséggel és vesződséggel jár egy kb. 10 kötetre tervezett enciklopédia anyagának összeszedése, kiválogatása megszerkesztése. Végül mégis ráállt, de feltételül szabta, hogy Neville Postlethwaite egyenrangú társfőszerkesztőként vegyen részt a munkában. Az IEA évekből ismerte munkabírását, szervezőtehetségét, adminisztrációs képességeit. Nem utolsó sorban támaszkodni kívánt kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerére – Postlethwaite az IEA vizsgálatban részt vevő valamennyi országban járt, és ismerte azokat a helyi kutatókat is, akik nem jártak az IEA közgyűlésekre. Nem elhanyagolható szempont volt, hogy Postlethwaite angol anyanyelvű. Husén úgy látta, egyedül Postlethwaite segítségével tudja az Enciklopédia szerkesztésével járó mérhetetlenül nagy feladatot megoldani. „Neville vállalta a kéziratok többségének gondos elolvasását. Szinte napi telefonkapcsolatban voltunk. Sietősen fogalmazott, kézírásos jegyzetei ...és hamarjában diktált levelei több ezer oldalnyit tettek ki” – írja.

Az Enciklopédia 1985-ös első kiadását rövidesen követték a második kiadás előmunkálatai. Az időközben robbanásszerű gyorsasággal felhalmozódott tudás a nemzetközi

¹³ International Encyclopaedia of Education, Oxford, Pergamon (1st Edition Press 1984-88, 2nd Edition 1990-1994).

¹⁴ Torsten Husén, Thomas Neville Postlethwaite. A Doctorfather's Subjective Point of View. In: *Wilfried Bos, Rainer H. Lehmann (Eds) Reflections on Educational Achievement. Papers in Honour of T. Neville Postlethwaite. Hamburg, Waxmann Verlag, 1995.*

oktatáskutatásban – és nem utolsó sorban az egész világ térképét átrajzoló 1989-es politikai rendszerváltozás – 1500 szócikk teljes átírását, a többinek naprakész információkkal való feltöltését tette szükségessé. Ebben már a munka és a felelősség nagyobb része Postlethwaitenek jutott. Az Enciklopédia a XX. század végén az oktatásról és az oktatási rendszerekről fellelhető naprakész tudományos ismeretek okosan tematizált és gondosan rendezett tárháza. Az egyes témákba tartozó szócikkeket a világ legjobb neveléstudósaiból válogatott témagazdák (szekciószerkesztők) gyűjtötték össze saját szakterületükön. Postlethwaite olvasta el először a kéziratokat, kiválogatta az elutasítandó vagy átdolgozandó szócikkeket, lelevelezte Husénnal és a szerzőkkel a közléssel kapcsolatos problémákat. A második kiadás – most már 10 helyett 12 kötetben – 6000 kéthasábos oldalon jelent meg 1994-ben. Valószínűleg Postlethwaite és Husén voltak az egyetlenek, akik a teljes Enciklopédiát betűről betűre elolvasták, összefüggéseit ismerték.

Utolsó évei

Neville Postlethwaite 1994-ben visszavonult az egyetemi tanítástól, de továbbra is aktív maradt. Főként a fejlődő országokba szólították megbízásai, rengeteget volt úton, a legutolsó években főként Vietnámba járt.

Franciaországban a spanyol határ közelében, egy kis faluban telepedett le. Háza valóságos tudományos konferenciaközpont volt. Ide jártak tudós barátai vendégként, vagy éppen munkaértekezletre. Néhány napos közös elemző, tanulmányíró, teszt- vagy kérdőívtervező munka belefért a „Postlethwaite hotel” programjába. A napok szorgos munkával teltek – hihetetlen, hogy mennyi mindent ki tudott hozni munkatársaiból –, az esték baráti beszélgetésekkel. Őt világrészből jártak hozzá hajdani és aktuális kollégák.

Ugyanilyen szoros kapcsolatot tartott fenn elektronikus levelezés útján is. Mindig tudott mindenkiről minden fontosat, de soha nem élt vissza ezzel. Segített, ahol tudott. Pártatlan értékítélete, humora, néhány bizalomerősítő jó szó vagy ajánlás sokaknak jelentett segítséget pályájuk egy-egy fordulópontján.

Neville Postlethwaite személyében a világ oktatásügye rendkívüli műveltségű, széles látókörű tudóst, a társadalmi igazságosság iránt elkötelezett politikust, nemeslelkű, nagyvonalú embert veszített el. Munkássága azonban maradandó: tanítása és tanítványai révén világszerte kinevelődött egy új oktatástudománnyal és oktatáspolitikával foglalkozó generáció, amelyikben akikben a tények tisztelete normává vált, s amelynek tagjai lassan megszokják, hogy a tényeket – statisztikus szemlélettel is, de nemcsak azzal – súlyuknak megfelelően kezeljék.

